

Date: 29th May-2026

**TARBIYA VA HUQUQ FANLARI VOSITASIDA O'QUVCHILARNING
MA'NAVIY VA AXLOQIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH
MEXANIZMLARI**

Avazova Xushro'Ybibi Kamoltdin qizi

Nizomiy nomidagi O'zMPU Tarix fakulteti "Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va
huquq ta'limi" yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarbiya va huquq fanlari orqali o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning huquqiy ongini rivojlantirish, axloqiy qadriyatlarni singdirish hamda ijtimoiy mas'uliyatini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar va tarbiyaviy yondashuvlardan foydalanish samaradorligi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarda ma'naviy yetuklik va huquqiy madaniyatni shakllantirishda ushbu fanlarning o'rnini muhim ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: yondashuvlar, globallashuv, tarbiya qadriyatlari, aksiologik yondashuv, texnologik yondashuv, bixevioristik yondashuv, sinergetik yondashuv, germenevtik yondashuv, faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические механизмы формирования духовно-нравственных компетенций учащихся посредством предметов «воспитание» и «право». Рассматриваются вопросы развития правового сознания, формирования нравственных ценностей и повышения социальной ответственности учащихся. Особое внимание уделяется использованию интерактивных методов обучения, проблемных ситуаций и воспитательных подходов в образовательном процессе. Результаты исследования показывают важную роль данных дисциплин в формировании духовной зрелости и правовой культуры учащихся.

Ключевые слова: подходы, глобализация, ценности воспитания, аксиологический подход, технологический подход, бихевиористский подход, синергетический подход, герменевтический подход, деятельностно-ориентированный подход.

Abstract: This article analyzes pedagogical mechanisms for developing students' moral and ethical competencies through the subjects of Education and Law.

It highlights the development of legal awareness, the formation of moral values, and the enhancement of students' social responsibility. Special attention is given to the effectiveness of interactive teaching methods, problem-based learning, and educational approaches in the classroom. The findings indicate that these subjects play a significant role in fostering students' moral maturity and legal culture.

Keywords: approaches, globalization, educational values, axiological approach, technological approach, behaviorist approach, synergetic approach, hermeneutic approach, activity-oriented approach.

Date: 29th May-2026

So'nggi paytlarda eng ko'p gapirilgan yoki ta'siri eng ko'p sezilgan ikkita fakt haqida gapirish va, ehtimol, bularning birinchisi globallashuv bo'lsa, ikkinchisi texnologiyaning o'zgarishi, ayniqsa raqamli texnologiyalar o'zgarishlar bo'ladi. Bu hodisalar bizning hayotimizdagi vaqtinchalik tafsilotlar yoki moda emas, balki hayot va hayotning bir qismidir. Bu kelajak qanday shakllanishining kalitidir. Jamiyatlar mavjudlik sabablarini amalga oshirish uchun dunyoning cheklangan resurslaridan maksimal darajada foydalanadilar. U ijtimoiy raqobatdan foydalana oladigan samarali va kuchli avlodlarni tarbiyalashi kerak ammo, bu avlodlar jamiyatni tashkil etuvchi shaxslarning farovonligi, xavfsizligi va qadr-qimmatini ularning ob'ektiv muvaffaqiyati bilan oshirish mumkin. Globallashuv va raqamli texnologiyalardagi o'zgarishlarni yaxshi tushunish bizga ushbu hodisa tomonidan yaratilgan yangi madaniy jihatlarni tushunish imkonini beradi. Qadriyatlarni aniqlash, kelajakni bashorat qilish va shunga mos ravishda yangi avlodlar uchun yangi xatti-harakatlarning ta'riflari uchun muhim. Yangi avlodlar uchun yangi umidlar va yangi xatti-harakatlarga muvofiq ta'lim va tarbiyani tashkil etish eng muhim vazifalardan bo'lmoqda. "Tarbiya va huquq fanlarini o'qitish"ga doir yondoshuvlar va ularni turlari bor:

1. **Aksiologik yondashuv** - Aksiologiya atamasi 1902 yilda Pol Lepi va 1908 yilda Eduard fon Xartman tomonidan ishlatilgan. Aksiologiya aslida ikkita asosda ishlaydi. Bular estetika va etika tushunchalaridir. Etika odamlarning ijtimoiy va individual xatti-harakatlarida nima yaxshi va to'g'ri ekanligini tekshiradi. Estetika tushunchasi go'zallik va uyg'unlikni tekshiradi, mohiyati – insonning jamiyatdagi hayotining o'zini qadriyat sifatida qaraydigan asosiy falsafiy qadriyatlar nazariyasi; tarbiya hayotga tayyorlashga, shaxsiy qadriyatli yo'nalganlik va shaxsning munosabatlarini shakllantirishga qaratilgan. Tarbiya qadriyatlarni o'zlashtirish va interiorizatsiyalash jarayoni sifatida tashkil etiladi. Tarbiyaviy qadriyatlar to'rt asosiy o'zaro uyg'un manbaga ega: genetik; psixosomatik; individual-shaxsiy; tabiiy; sotsiumga doir; ijtimoiykosmik. Tarbiyaviy qadriyatlar ijtimoiy hayot va inson ongida xilma-xil muddatlarda mavjud bo'lishi; mazkur qadriyatlarning barcha jamiyatlar uchun bir xil ahamiyatga ega bo'lmasligi; tarbiyaviy tizimlarda mavjud bo'la olishi va pedagogik samaradorlikni belgilashga xizmat qiladi. Ana shu bilan bog'liqlikda tarbiyaviy qadriyatlar absolut – shu jumladan, genetik manbadan yuzaga keluvchi umuminsoniy qadriyatlar; vaqt bilan bog'liq (vaqtinchalik) – aniq tarixiy; barqaror-mental, etnik; individual-shaxsiy kabi turlarga bo'linadi.

2. **Texnologik yondashuv** - kontseptual ta'limiy qadriyat. Ta'limni texnologiyalashtirish - bu o'qitish jarayoniga texnologik yondashish asosida ta'lim maqsadlariga erishishning eng maqbul yo'llari va samarali vositalarni tadqiq qiluvchi va qonuniyatlarni ochib beruvchi pedagogik yo'nalishdir. Ta'limga texnologik yondashish - bu ma'lumot va ta'lim mazmunini atroflicha tahlil qilish yo'li bilan o'quv-tarbiya jarayonining umumiy, xususiy maqsadlarini tahlil qilish, o'qituvchi va talaba maqsadlarining uchrashgan nuqtalarida (o'qitish maqsadi, o'qish maqsadi) ta'limning didaktik maqsadini belgilash asosida ta'limni loyihalash va amalga oshirish yo'li bilan

Date: 29th May-2026

mo'ljaldagi etalonga erishishdir. Umuman, ta'lim texnologiyasi haqida gap ketganda o'zaro daxldor quyidagi hodisalarni bir-biridan farqlashga ehtiyoj tug'iladi, bu hodisalarning birinchi va ikkinchisi an'anaviy ta'limtajribasida ham uchraydi. Ta'lim texnologiyasining an'anaviy ta'lim tizimidan farqi shundaki, ta'lim natijasi va uning etalon darajasida bo'lishi doimo o'qituvchi hamda talabaniq diqqat markazida turadi.

3. **Tarbiyaga sinergetik yondashuv** murakkab tizimlarning o'zo'zini tashkillashtirishi bilan bog'liq nazariyasi asosida kelib chiqqan. "Sinergetika" atamasini fanga German Xaken kiritgan va uni murakkab tarzda bir-biri bilan o'zaro ta'sirga kirishuvchi ko'p miqdordagi qismlar, komponentlardan tarkib topuvchi tizimlarni o'rganuvchi fan sifatida belgilagan. Dunyo hamjamiyatida prefigurativ madaniyatdan hosil bo'luvchi fenomenlar: kelajakning (hatto yaqin kelajakning) noaniqligi, bugunning beqarorligi, axborot alg'ov-dalg'ovligi borgan sari ko'proq anglanilib bormoqda. Ushbu sharoitlarda tarbiya maqsadga yo'naltirilgan boshqaruvga bo'ysunishi mumkin emas, chunki tarbiyaning o'zi – noaniqlik sohasi. Tarbiyani tashxis qilish, uning natijalarini o'lchash murakkabligi tasodif emas: ular doimo haqiqiy tarbiya vaziyatidan vaqt bo'yicha kechikib yuradi ta'limni takrorlash va yakuniy nazoratdan iborat. ta'limning joriy va oraliq natijasiga ko'ra didaktik loyihaga tuzatish va o'zgartirishlar kiritish; loyihani amalga oshirish; ta'limni didaktik loyihalash, tarbiya jarayonida pedagog ta'sirida shaxsning qaysi motivatsion-qadriyatli tizimlari o'zgarishga uchrayotganligini, tarbiyalanuvchining ma'naviy izlanishlari, o'zini o'zi o'zgartirishi, hayotiy tajribani egallashi natijalari qanday bo'layotganligini aniqlash oson emas. Sinergetik yondashuv pedagogga tarbiya jarayonini noxizizqli harakat sifatida tushunish, tarbiya tizimlari ochiqqligini, ahamiyat kasb etuvchi tasodiflarni (fluktuatsiyalarni) tan olish shartini qo'yadi. Tarbiyaga sinergetik yondashuvning o'ziga xos xususiyati – shaxsni o'zgartirishning bir qancha yo'llari, imkoniyatlarini tan olish va sakrashlar yuz beruvchi keskin, beqaror tarbiyaviy vaziyatlardan kelib chiqishdir.

4. **Xulq-atvor yondashuvi** - bu tarbiyalanuvchilarda kuzatilishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlarga g'amxo'rlik qiluvchi va ular bilan shug'ullanadigan psixologik xulq-atvor yondashuvi. Ushbu yondashuvda barcha xatti-harakatlarning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri orqali o'rganilishi qo'llab-quvvatlanadi. Xulq-atvor yondashuvda odamlar bo'sh varaqlar va atrof-muhitning ogohlantirishlari bilan to'ldirilgan deb o'ylashadi. Xulq-atvor yondashuviga Pavlov, Skinner G.B. va Uotsonlar asos solishgan. Bixevioristlar o'rganishni stimuly va javob o'rtasidagi bog'liqlik bilan izohlaydilar va introspektsiya usulini butunlay rad etadilar. Bixevioristlarning fikriga ko'ra, kuzatilgan xatti-harakatlarni tushuntirish uchun o'rganish tamoyillaridan foydalanish kerak, xulq-atvorli ta'lim-tarbiya yondashuvlarida: mustahkamlash, jazolash, umumlashtirish, kamsitish, xulq-atvorni shakllantirish kabi tushunchalar birinchi o'ringa chiqdi. Bizning xatti-harakatlarimiz atrof-muhit tomonidan belgilanadi va boshqariladi, bolalarni to'g'ri shakllantirish uchun mos muhit yaratish kifoya. Bixevioristlarning bu fikrlari yillar davomida dastur ishlab chiqish, sinfda o'rganish va o'qitish, yo'l-yo'riq, o'lchash va baholash kabi jarayonlarda o'z aksini topdi. Sinfda o'quv-ta'lim muhitida klassik shartlash tamoyillaridan

Date: 29th May-2026

foydalanish cheklanganligi da'vo qilingan bo'lsa-da, ular affektiv va hissiy xususiyatlarni berishda muhim rol o'ynaydi. Klassik konditsionerlik maktablarda qiziqish, ijobiy munosabat, ijobiy o'zini o'zi anglash, akademik o'ziga ishonch va boshqa ijobiy his-tuyg'ularni rivojlantirish va o'rganishda samarali bo'lsa-da, bunday o'rganish tasodifan sodir bo'ladi biroq, bu xususiyatlarni olish uchun klassik konditsionerlik tamoyillarini samarali qo'llash imkonini beradigan o'quv dasturlarini tashkil qilish zarurati tug'iladi.

5. **Germenevtik yondashuv.** Ushbu yondashuv asosida falsafiy germenevtika g'oyalari asosida qurilgan gumanitar ho-disalarni tushunish va talqin qilish (interpretatsiya) nazariyasi yotadi. Germenevtika nuqtayi nazaridan, tarbiya – bu subektning kechinmalari sifatida namoyon bo'luvchi psixik tajribalariga, uning «hayotiy olamiga» murojaat etish hisoblanadi. Bu fenomen, ya'ni psixik kechinma faqatgina refleksiya (o'zini o'zi tahlil qilish) orqali o'zlashtiriladi, boshqacha qilib aytganda, inson boshqalarning asl holatini faqat o'zi boshidan kechirganlari va tushunganlari orqaligina anglaydi. Bu tarbiyachiga ham, tarbiyalanuvchiga ham bir xil darajada taalluqlidir. Shu sababli bola kechinmalari – tarbiyachi faoliyatining asosiy predmeti hisoblanadi. Aynan kechinmalar (xulq-atvor reaksiyalari yoki aytilgan fikrlar emas) doimo katta inson va bola dialogi sifatida tashkil etiluvchi pedagogik o'zaro ta'sir vaziyatida paydo bo'lishi shart.

6. **Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv.** Mazkur yondashuvning mohiyati – bixevioristik yo'nalganlik, tarbiyani shaxsning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy pedagogik ta'sir sifatida qarash; har bir pedagogik ta'sir tarbiyalanuvchida uning so'zlari, xatti-harakati yo amallarida namoyon bo'ladigan ma'lum javobni yuzaga keltiradi. Xususiyatlari – ideal va tarbiya dasturining mavjudligi, tarbiya tizimining aniq tashkil qilinganligi, aniq qoida va bahslashuvning ahamiyatga egaligi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvning ahamiyati shundan iboratki, u tarbiyaviy ideal, tarbiya dasturi, aniq faoliyat yuritadigan tarbiya tizimi, tartib, intizomlilik, «bolalarcha o'zboshim- chalik»ni bartaraf qilishni o'z ichiga oladi.

Xulosa qilsak, har bir yonadshuvning o'z o'rne va ahamiyati bor bo'lib, har birini ma'nosini bilish va bir biridan farqlay olish juda muhimdir. Zamonaviy ma'noda bu yondashuv axloqiy-insonparvar qadriyatlarning shaxsiy ahamiyatli ma'nosini bilish, ularni motivatsion-irodaviy va emotsional darajada o'zlashtirish sifatida qaraladi. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv uchun tarbiya jarayonini anglashning chiziqli tamoyili xarakterli: har bir pedagogik ta'sir tarbiyalanuvchining ma'lum so'zini ko'zda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni (yangi tahrir). – Toshkent, 2020.).
3. Selevko G.K. Sovremennye obrazovatelnye tekhnologii. – Moskva: Narodnoe obrazovanie, 2021.
4. Kodirov R. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2020.

Date: 29th May-2026

5. Xoliqov A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2024.
6. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2025.
7. Beruniy, Forobiy va Ibn Sino asarlarida tarbiya va axloqiy qarashlar (ilmiy sharhlar to‘plami). – Toshkent, 2022.
8. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2024.

